

PROVENÇAL ANTIC *DESE* 'FÀCILMENT'

L'adverbi *desé* surt al v. 1096 dels *Auzels Cassadors* de Daude de Pradas, obra de la primera meitat del segle XIII (ed. Schutz, 1945) :

«Ausel que volontiers si gieta
en aiga, tenetz en dieta,
car per trop graissa l'esdeve
o per febre, si beu *dese*».

Levy, tot i no estar segur de la interpretació, es demanava si aquest *desé* podia significar 'sempre': «Darf man 'immer' deuten?» (PSW, II, 136). Kurt Lewent (R, LXXXII, 349-51), basant-se en tres altres passatges de la mateixa obra, arriba a l'encertada conclusió que es tracta del sentit 'de bon grat, volenters', al qual s'ha pervingut des de la significació 'fàcilment' que té aquest adverbi en els altres passatges (vv. 1274, 2449, 3449). La transició semàntica de 'fàcilment' a 'de bon grat' (o viceversa) és evident i n'hi ha paral·lels a moltes llengües; cf. grec ἑθελως, fr. *volontiers* (FEW, XIV, 613-14), alem. *gerne* (Grimm), cast. *a placer*, prov. ant. *de leu*.

El Sr. Lewent relaciona correctament aquest prov. ant. *desé* 'fàcilment; de bon grat' dels *Auzels Cassadors* amb l'adverbi de temps *desé/dessé* 'tot seguit, immediatament'.¹ A la mateixa categoria gramatical pertanyen els mots *jasé/jassé/jassén* 'toujours (par rapport à l'avenir)' i *ancsé/ancsén* 'toujours (par rapport au passé et au présent)'.

Aquest grup d'adverbis temporals, amb una desinència idèntica, ha donat molt a fer als etimologistes. Antoine Thomas (R, XIV, 1885, 577-79) veia en la darrera síl·laba el resultat de *SEMEL*, mentre que G. Gröber (*Miscellanea Caix-Canello*, 1886, 44-45) hi creia reconèixer *EXIN*. Avui ningú no pren en consideració aquestes dues propostes. Però ja Paul Meyer (R, XIV, 1885, 579), seguint un suggeriment de F. Diez, feia remarcar que devia tractar-se d'una forma reduïda de *SEMPER*, car els adverbis

1. Faig ús de l'accent agut perquè les rimes mostren que *desé* és un mot oxíton i que la vocal tònica és tancada. — A propòsit de la variant *desén*, veg. més endavant.

desempre, *jasempre* i *ancempre* tenen la mateixa significació que les formes escurçades. En la redacció de l'article *SEMPER* del *FEW* (vol. XI), on reuneixo totes les formes plenes i escurçades d'aquests adverbis, amb llur localització geogràfica i cronològica, he discutit a fons el problema etimològic i he arribat a la mateixa conclusió que Paul Meyer. Així, doncs, no m'aturaré ací a examinar novament la qüestió. També Max Pfister (*VR*, XXI, 1963, 265-83) s'ha decantat cap a l'opinió de Paul Meyer.

En canvi, Kurt Lewent és d'un altre parer i considera que l'element *-sé* dels adverbis esmentats representa el pronom reflexiu llatí *SE*. Suposa que el capdavanter de la sèrie degué ésser *desé* (llatí *DE SE*), i els adverbis provençals *anc* i *ja* li haurien manllevat llurs formes allargades *ancsé*, *jasé*. D'ací, doncs, ve l'interès d'aquest filòleg per allunyar de la discussió les formes *desén*, *jassén* i *ancsén*, que ell considera com a falses grafies, casos de *-n* caduca, variants anormals, errades de còpia, etc. (*op. cit.*, 295-96), formes que amb llur consonant nasal podrien fer pensar en una reducció de *SEMPER* i no podrien aclarir-se partint de *SE*.

El punt de partença de l'evolució semàntica que duu del llatí *DE SE* al prov. *desé*, K. Lewent creu veure'l en els passatges dels *Auzels Cassadors* on, com queda dit, tenim *desé* 'fàcilment'.

Resulta estrany que Max Pfister, que ha escrit tot un article per a combatre l'etimologia de Lewent, no hagi reeixit a eliminar l'argument principal d'aquest; sorprenentment li atorga que *desé* 'fàcilment' ve del llatí *DE SE*: «Für die vier Beispiele aus dem Text Dels Auzels Cassadors von Daude de Pradas scheint es mir zweckmässig, für *dese* (1096, 1274, 2449, 3450) die Bedeutung 'facilement' und die Etymologie *DE SE* anzunehmen. Dieses *dese* (immer mit einem einzigen *s* geschrieben), das nur in einem Text des 13. Jahrhunderts in der Bedeutung 'facilement' vorkommt, muss aber getrennt werden von apr. *desse*, *dessempre*, 'aussitôt', das semantisch und formal zu *ancse*, *ancsempre* und *jasse*, *jassempre* gehört» (*loc. cit.*, 281).² Espero de fer veure en aquesta nota que el *desé* 'fàcilment' no s'ha de separar de l'adverbi de temps, i que, per tant, no cal recórrer a la hipotètica construcció *DE SE*.

Segons K. Lewent (*loc. cit.*, 356), el llatí *DE SE* volia dir 'de soi (-même)'. El qui obra per si mateix, sense ésser forçat, obra generalment de bon grat. La idea de 'amb bona voluntat, de bon grat' pot engendrar la de 'fàcilment', com hem vist en el fr. *volontiers*, etc. El desenvolupament semàntic d'aquest mot francès es va aturar aquí, i l'adverbi de manera no va esdevenir adverbi de temps com en el cas del prov. *desé/dessé*.

2. Pel que fa a la grafia amb una sola *-s-*, hom oblida ací que la variant *desé* 'aussitôt' és molt freqüent, per exemple, Folquet de Marsella, ed. STROŃSKI, núm. 10, v. 2; *Flamenca*, ed. PAUL MEYER, 368; vg. també, RAYNOUARD, *Lexique roman*, III, 27.

L'autor creu reconèixer un «quasi-parallel» de l'evolució semàntica que propugna en l'adv. anglès *readily*. De la idea d'espontaneïtat («voluntari-ness, willingness»), *readily* prengué el sentit de 'sense dificultat, amb facilitat', d'on 'sense demora'. Aquestes etapes serien les mateixes per les quals degué passar el mot provençal.

Heus ací algunes remarques. És problemàtica la conservació del pronom reflexiu precedit de la preposició *DE*. Més aviat sembla que en el domini occità hauríem tingut *per se o *per si, tot i que una formació amb *de* no es pot excloure per complet. Més difícil resulta que es vagi formar un tot gramaticalitzat, amb significació adverbial. No es veu tampoc per quina raó s'hauria hagut de gramaticalitzar solament el pronom de tercera persona *SE* i no pas els altres *ME* o *TE*.

S'hi suposa un trànsit d'un adverbí de manera a un de temps. Resulta sorprenent que les formes, molt abundoses, del provençal antic expressin sempre l'aspecte temporal i mai la manera; solament en els quatre casos dels *Auzèls Cassadors* tenim 'fàcilment'.

En l'examen de l'evolució semàntica del mot anglès *readily* constatem justament que aquest ha recorregut el camí contrari al que K. Lewent admet. Ens trobem davant un derivat germànic de la rel *raidh 'to put in order, prepare' (veg. *NED*, s. v. *ready*). El desenvolupament semàntic va des de 'prest, prompte, aviat (referit a la voluntarietat de l'acció)' fins a 'sense demora' i després 'sense dificultat, fàcilment'. Doncs, la idea temporal en *readily* és anterior: una cosa que es fa amb promptitud, ràpidament, esdevé una cosa fàcil (veg. *NED*, s. v. *readily* i *ready*).

De paral·lelismes semàntics de la trajectòria que va de 'preparat, disposat' a 'tot seguit', n'hi ha molts. La història del llatí *praesto* i la dels seus descendents romànics ens forneixen un exemple eloqüent. Així mateix, de la família d'*ARREDARE 'preveure, preparar, disposar' (<gòtic *RETHS) són el prov. ant. *d'arré* 'en rang, l'un après l'autre' (*RF*, XXII, 987) i *aré* 'tout de suite' (*FEW*, XVI, 698b). També la paraula catalana corresponent *arreu* té en la llengua antiga el sentit de 'successivament, sense interrupció', i avui, al nord del domini (Rosselló, Conflent, Cerdanya, Ripoll, Penedès), significa 'immediatament, tot seguit' (*DCVB*, s. v. *arreu*).³ El mateix que

3. Això no vol dir, però, que sigui impossible l'evolució oposada, és a dir, el pas de la idea de facilitat a la de rapidesa i promptitud. Per exemple, el llatí *promptus*, a través del sentit 'posat al descobert', arriba a significar 'posat a l'abast de, fàcil' i també 'disposat a', d'on 'àgil, ràpid' (veg. ERNOUT-MELLET, *Dict. étym. l. lat.*,⁴ 195, s. v. *emo*). Així mateix el cat. dialectal *lleu* (veg. *DCVB*, s. v., accepció 6.ª) i el prov. ant. *leu* (*FEW*, V, 290) 'tot seguit' són representants de *LEVIS* 'lleuger (de pes)', d'on després 'lleuger, fàcil (de fer)' [remarquem, de passada, que no és exacta l'afirmació del *FEW* segons la qual solament els representants occitans i franco-provençals de *LEVIS* tenen, a la Romània, el sentit de 'leicht (zu machen)'; hom hi oblidà el català *lleu*]. El que diem és que, tant en el cas de l'anglès *readily*, com en

hem observat amb el mot anglès *readily* succeí, doncs, amb el prov. *desé*. Aquest tingué com a significació primària la de 'tot seguit, immediatament' (igual que la forma plena *desemp're*) i, a causa d'una transició semàntica normal, prengué el valor de 'fàcilment' en els exemples dels *Auzels Cassadors*. Aquest significat representa un terme i no pas un punt de partença.

I per concloure observem ara el pas de la noció de 'ràpid, tot seguit' a la de 'fàcilment'. El llatí *cito* (d'on vénen el portuguès i el castellà antic *cedo*) significa 'ràpidament' i 'fàcilment', i el mateix cal dir del grec *τάχα*. És també el que ocorre amb el castellà *aina* amb els valors de 'de prisat, ronto' i de 'fàcilment' (cf. *Dicc. Hist.*, I, 1933, 338; *DCELC*, I, 65).

En resum, el prov. *desé* 'fàcilment' dels *Auzels Cassadors* no es pot separar dels adverbis de temps *desé*, *dessé*, *desén*, formes reduïdes de *desemp're*.⁴ I ultra això, el seu semantisme és el resultat d'un procés que té com a punt de partença el sentit de 'tot seguit', propi dels adverbis esmentats, els quals el deuen a la modificació semàntica que el llatí *SEMPER* sofrí a les Gàl·lies, i també a Catalunya.⁵

GERMÀ COLON

Universitat de Basilea.
Societat Catalana d'Estudis Històrics.

els altres exemples que hem esmentat aquí dalt, el sentit temporal precedeix la noció de facilitat. No hem d'oblidar que són nocions tan veïnes, que de cap manera no es poden dissociar com hom ha volgut (cf. supra el text a què es refereix la nota 2).

4. Igual que *ancsé*, *ancsén* i *jasé*, *jassé*, *jassen* són formes reduïdes, respectivament, d'*ancsemp're* i de *jasemp're*.

5. És cosa sabuda que el llatí *SEMPER*, que perviu a tota la Romània occidental, passà a significar a les Gàl·lies i a Catalunya 'tot seguit, immediatament'. No és exacte, com hom ha suposat (*FEW*, III, 104), que el significat llatí es vagi conservar a l'Edat mitjana en els parlars occitans; en francès, així com en provençal i en català, *semp're(s)* passà ben d'hora cap a 'tot seguit', de manera que durant tota l'època medieval el concepte 'toujours' s'expressà en aquestes llengües per formacions com *TOTU DIE*, *TOTU DIURNU*, *TOTA HORA*, etc. [prescindim ara del procés que, a partir del segle XV, restituí als representants de *SEMPER* en català i en alguns parlars del migdia de França la significació originària de 'toujours']. — El pas de la noció de continuïtat a la de realització immediata s'explica gràcies a la idea de permanència. La realització de l'acció ocorre immediatament cada vegada que se'n presenta l'ocasió. Per exemple, si una persona està disposada a ajudar-nos *semp're*, la seva ajuda no trigarà sigui quan sigui el moment en què la hi demanem: «*toujours prêt*» equival a «*aussitôt prêt*». Així, doncs, el francès *incessamment* significa 'sense cessar' i 'tot seguit'; considerem també aquest bell exemple català de 1403: «*Scrivets-nos d'aquells continuadament segons vos ocorreran*» (*DCVB*, s. v. *continuadament*), on veiem el caire semàntic que adopta un representant de *CONTINUUS* 'persistent, que dura sense interrupció'. Veg. també MEYER-LÜBKE, *Rom. Gram.*, III, §§ 490-491; ZEITLIN, *ZRPb*, VII, 13-14 (amb explicació rebuscada); J. BLASS, *Der Ausdruck der zeitlichen Unmittelbarkeit*, «*Romanica Helvetica*», LXVIII, 43 ss.

Tanmateix, caldria esbrinar per què el procés semàntic de 'semp're' a 'tot seguit' solament ha tingut lloc en les llengües de tipus *gallo-romànic*, mentre que a la resta de la Romània *SEMPER* ha mantingut el sentit llatí.